

PAPER DETAILS

TITLE: ÖZBEK TÜRKÇESİNDE NOKTALAMA İSARETLERİNİN KULLANIMI

AUTHORS: Nursan ILDIRI

PAGES: 935-956

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3247534>

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 12/3 2023 s. 935-956, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

ÖZBEK TÜRKÇESİNDE NOKTALAMA İŞARETLERİNİN KULLANIMI

Nursan ILDIRI*

Geliş Tarihi: 06.07.2023

Kabul Tarihi: 26.07.2023

Öz

Konuşma dilinde daha doğru ve etkili bir anlatımın gerçekleşmesi için vurgu ve tonlamalardan faydalanılırken yazı dilinde bu işlevi karşılamak üzere noktalama işaretleri kullanılmaktadır. Bu işaretlerin kullanımı dilin bütün gramer aşamalarıyla yakından ilgilidir. Hem fonetik hem morfolojik hem de sentaktik kurallara göre gerçekleştirilen uygulamalar da semantik yapının da etkili olduğu bilinmektedir. Özbek Türkçesinde “punktiatsiya” dışında “ishorat qoidaları” başlığı altında da incelenen noktalama işaretleri kullanım şekillerine göre sınırlandırıcı (chegaralovchi) ve ayırıcı (ajratuvchi); kullanım yerlerine göre ise cümle sonunda (gap oxirida), cümle içinde (gap ichida), karışık olarak (aralash holda) kullanım şeklinde sınıflandırılmıştır. Makalede noktalama işaretleri ile ilgili belirlenen temel kurallar çerçevesinde bu işaretlerin Özbek Türkçesindeki kullanımları üzerinde durulmuştur.

Özbek Türkçesinde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Latin alfabesine geçişle daha düzenli bir görünüm arz eden noktama işaretleri, bir metnin daha doğru ve etkili bir şekilde okuyucuya aktarılmasında önemli bir işleve sahiptir. Dilbilimin “punktuatsiya/yazım bilimi” adlı alt dalının inceleme konusu olan noktalama işaretleri, Özbek Türkçesi gramerlerinde “tiniq belgilari” terimiyle karşılanmaktadır. Bu çalışmada, noktalama işaretlerinin Özbek Türkçesindeki kullanımlarıyla ilgili tarihsel süreç hakkında kısaca bilgi verilmiş, her bir noktalama işaretinin kullanım alanları izah edilmiş, açıklamalara uygun örnekler Türkiye Türkçesine aktarılmış ve aktarımlarda, noktalama işaretleri Türkiye Türkçesindeki kullanımlarına uygun bir şekilde dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Noktalama işaretleri, imla, yazım kuralları, yazım bilim, Özbek Türkçesi.

THE USE OF PUNCTUATION MARKS IN UZBEK TURKISH

Abstract

In spoken language, emphasis and intonation are used to achieve more precise and effective expression, while in written language, punctuation marks are used to fulfil this function. The use of these marks is closely linked to all stages of grammar. It is known that the practices carried out according to phonetic, morphological and syntactic rules are also influenced by the semantic structure. In Uzbek Turkish, in addition to “punktiatsiya”, punctuation marks are studied under the title “ishorat qoidaları” (rules of punctuation), and they are classified according to their forms of use as

* Dr. Öğr. Üyesi; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, nursan.aslan@atauni.edu.tr.

limiting (chegaralovchi) and separating (ajratuvchi), and according to their places of use as at the end of a sentence (gap oxirida), within a sentence (gap ichida), and mixed (aralash holda). Within the framework of the basic rules established for punctuation marks, the article focuses on their use in Uzbek Turkish.

Punctuation marks, which became more regular in Uzbek Turkish with the transition to the Latin alphabet in the second half of the 19th century, have an important function in conveying a text to the reader in a more precise and effective way. In Uzbek Turkish grammars, punctuation marks, which are the subject of the study of the branch of linguistics called “punktuatsiya / orthography”, are called “tiniq belgilari”. In this study, brief information is given about the historical process related to the use of punctuation marks in Uzbek Turkish, the usage areas of each punctuation mark are explained, examples suitable for the explanations are transferred to Turkish, and punctuation marks are given in accordance with their usage in Turkish in the translations.

Keywords: Punctuation marks, spelling, spelling rules, spelling science, Uzbek Turkish.

Giriş

Konuşma dilinde ifadeyi kuvvetlendirmek ve daha etkili hâle getirmek için jest, mimik, tonlama, vurgudan faydalanılırken yazı dilinde ifadeyi düzgün ve etkili kılmak için noktalama işaretleri kullanılmaktadır. Yazıda noktalama işaretlerinin kullanılmayışı anlam karışıklıklarına yol açmaktadır. Yazı dilinde çok önemli bir işleve sahip olan noktama işaretlerini doğru kullanabilmek için bu işaretlerin neler olduğunu ve hangi işlevlere sahip olduklarını iyi bilmek gerekir (Paçacıoğlu, 2015, s. 202).

Noktalama işaretlerini ve işaretlerin yazı dilinde hangi kurallar neticesinde uygulanması gerektiğini inceleyen alan Özbek Türkçesinde de diğer yazı dillerinde de olduğu gibi Latince “punktium” sözcüğünden gelen “punktuatsiya/yazım bilimi” terimiyle ifade edilmektedir. Özbek Türkçesi gramerlerinde noktalama işaretleri “ishorat qoidalari” diye ifade edilen bir diğer başlık altında da incelenmektedir. Dilde noktalama işaretlerinin kullanımı hem fonetik hem morfolojik hem de sentaktik kurallara göre gerçekleştirilmektedir. Ayrıca dilbilimin bir diğer alanı semantik de bu kuralların tanziminde önemli bir etkiye sahiptir (Asqarova, 2021, s. 236).

Noktalama işaretlerinin kullanımı Batı Avrupa dillerinde 14 ve 15. asırlarda, Rusçada 19. asrın ikinci yarısında, Özbek Türkçesinde ise Latin alfabesine geçişten hemen sonra gerçekleşmiş, Arap alfabesinin kullanıldığı yıllarda Arapçaya özgü işaretlerden faydalanılmıştır (Ne'matov ve Sayfullayeva, 2010, s. 146).

Özbek yazılı dilinde noktalama işaretlerinin kullanımının tarihsel süreci gözden geçirildiğinde, bu işaretlerin öncelikle gazete ve dergilerde az sayıda yer aldığı görülmekte ve bunun bir sistematiğinin olmadığı ifade edilmektedir. İlerleyen zamanlarda süreli yayınların artmasıyla beraber noktalama işaretlerinin kullanımı da artmış ve bu durum belli kurallara göre düzenlenmiştir (Nazarov, 1974, s. 17). 28 Nisan 1870 yılından 1917 yılının başlarına kadar düzenli olarak yayımlanan *Turkiston Viloyatining Gazeti* adlı gazete Özbek Türkçesindeki noktalama işaretlerine dair önemli bilgiler içermektedir. Adı geçen gazete, genel olarak Özbek yazı dilinin gelişiminde önemli bir rol üstlenirken aynı zamanda yazım kurallarının ve noktalama işaretlerinin kullanımının belli kurallara göre gerçekleştirilmesinde de önemli bir etkiye sahiptir (Nazarov, 1974, s. 18).

Turkiston Viloyatining Gazeti adlı gazetede görülen noktalama işaretlerinin günümüzde kullanılan noktama işaretlerinin tamamını ihtiva etmediği bilinmektedir. Gazete sayfalarında ilk kullanılan noktalama işareti tire(')dir, ancak günümüz noktalama işaretlerinin tamamının yer aldığı ilk kitabın 1906 yılında neşredilen 120 sayfalık *Muntaxabi Jo 'g'rofiyai Umumiy* adlı eser olduğu ifade edilmektedir (G'oziyev, 1979, s. 63).

G'oziyev, *O'zbek Punktiatsiyasining Tarixiy Taraqqiyoti* adlı eserinin başka bir bölümünde Özbek yazı dilinde günümüzde kullanılan on noktalama işaretinden Semerkant'ta 1906 yılında neşredilen *Muntaxabi Jo 'g'rofiyai Umumiy* adlı eserde dört (nokta, yay ayraç, soru işareti ve ünlem), 1908 yılında basılan *Kitobatul atfol* adlı eserde üç (soru işaret, ünlem, yay ayraç), 1913 yılında yayınlanan *Turkcha qoida* adlı eserde ise dokuzunun kullanıldığını ifade etmektedir. On adet noktalama işaretinin tamamının 1925 yılında neşredilen *Til Saboqlig'i*, Fitrat'ın *Nahv* adlı eseri ve Shorasul Zunnun tarafından yazılan *Til Qoidalari* adlı Özbekçe ders kitabında izah edildiği bilgisini vermektedir (G'oziyev, 1979, s. 87-88).

1. Noktama İşaretlerinin (tiniq/tinish belgilari) Tanımı

Noktalama işaretleri, yazı dilinde anlatılmak istenenlerin doğru, anlamlı, mantıklı bir şekilde ifade edilmesinde önemli bir gösterge olarak kullanılır. Metnin içeriği, söz dizimsel yapısı, anlam farkları gibi unsurlar arasındaki anlamsal ve dilbilgisel ilişkilerin belirlenmesinde noktalama işaretlerinin rolü önemlidir (Nazarov, 1974, s. 11). Yazı dilinde noktalama işaretlerinin kullanımı belli bir sistem dâhilinde gerçekleştirilmelidir.

2. Özbek Türkçesinde Kullanılan Noktalama İşaretleri ve Kullanım Yerleri

Özbek Türkçesinde noktalama işaretleri kullanım şekillerine göre ikiye ayrılmaktadır:

a) Sınırlandırıcı noktalama işaretleri (chegaralovchi tiniq belgilari): Belirli bir söz dizimsel yapının veya genel olarak bir cümlelin sınırını belirtmeye, bir cümlelin herhangi bir ögesini tonlama ve içerik bakımından ayırmaya yarayan noktalama işaretleridir. Qavs (parantez), qo'shtirnoq (tırnak işareti), vergul (virgül), tire (tire) bu tür noktalama işaretleri içerisinde değerlendirilir.

b) Ayırıcı Noktalama İşaretleri (ajratuvchi tiniq belgilari): Bağımsız cümleleri, cümlelerin ögelerini (temel ve yan tümceler, bağlı ve bağımsız birleşik cümlelerin yüklemeleri), cümlelin sıralı ve bağlı kısımlarını, temel cümleye doğrudan bağlanan yan cümleyi, anlatım amacına göre cümle türlerini ayırmaya yarayan noktalama işaretleridir. Bu işaretlere; nuqta (nokta), so'roq va undov belgilari (soru ve ünlem işareti), vergul (virgül), nuqtali vergul (noktalı virgül), ikki nuqta (iki nokta), tire (tire), ko'p nuqta (üç nokta) dâhildir (Xolboyevna, 2022, s. 285).

Noktalama işaretleri Özbek Türkçesinde kullanım yerlerine göre ise; cümlelin sonunda kullanılan noktalama işaretleri (gap oxirida qo'llanuvchi tinish belgilari), cümle içinde kullanılan noktalama işaretleri (gap ichida qo'llanuvchi tinish belgilari), karışık olarak kullanılan noktalama işaretleri (aralash holda qo'llanuvchi tinish belgilari) şeklinde üç alt başlıkta değerlendirilmektedir (Karimov, 2020, s. 9).

2.1. Nokta, Nuqta (.)

Özbek Türkçesinde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanan nokta işareti Arap kaynaklarına dayandırılır (Nurmonov vd., 2013, s. 93). Arapça “nukat” sözcüğünden gelen, Özbek Türkçesinde en çok kullanılan noktalama işareti olan noktanın kullanım alanları şu şekilde sıralanabilir:

-Özbek Türkçesinde *darak gap* diye terimlendirilen haber cümlelerinin sonuna nokta işareti konur:

Milliy istiqlol sharofati bilan yangicha tafakkur va yangicha fikrlash shakillanmoqda. “Milli bağımsızlığın şerefiyle yeni bir düşünce ve yeni bir düşünce biçimi şekilleniyor” (Nurmonov vd. 2013, s. 93).

Adabiyot o‘qituvchisi jurnalni stol ustiga qo‘ydi. “Edebiyat öğretmeni dergiyi masanın üstüne koydu” (Rafiyev ve G‘ulomova, 2013, s. 300).

Hozir men Toshkentdaman. Yodgor o‘z yonimda, ba‘zan Mahrixonlar oilasiga ham borib kelib turamiz. “Şimdi Taşkent’teyim. Yedigâr yanımda, bazen Mehrihan ailesine de gidiyoruz” (Nazarov, 1972, s. 32).

Özbek Türkçesinde *buyruq qap* diye terimlendirilen bazı emir cümlelerinin sonuna da nokta işareti konmaktadır. Bu türlü cümleler genellikle rica, istek, tavsiye, nasihat, davet, izin gibi anlamlar ifade etmektedir (Nazarov, 1972, s. 32). *Faqat iltimos qilamanki, bo‘tam, buni hozircha zinhor-bazinhor sir tuting.* “Rica ediyorum, evladım, şimdilik bunu sır olarak saklayın” (Hamroyev vd. 2007, s. 186).

Bolalarga biron narsa olib ber. “Çocuklara bir şey aliver” (Mahmudov vd., 2015, s. 50).

- Rakamla ifade edilen gün, ay ve yılı ayırmak için kullanılır:

20.12.1985. 20.03.1985

- Matematikte “çarpma işlemi” için kullanılır:

2.2= 4, 3.3= 9 (Mo‘minov, 2021, s. 38).

-İsim veya soy isimlerin kısaltıldığı durumlarda kullanılır:

M. Ism. (Mirzakalon Ismoilij) (Hamroyev vd., 2007, s. 261).

A. S. Pushkin – rus poeziyasining quyoshi. (Nurmonov vd., 2013, s. 93).

- Bir yazının maddelerini gösteren rakam ve harflerden sonra kullanılır:

1. Do‘stov Norboy – filologiya fakultetining birinchi kurs talabasi.

2. To‘xtayev Xo‘jayor – filologiya fakultetining ikkinchi kurs talabasi (Mo‘minov, 2021, s. 38).

Tovushlar quyidagi turlarga bo‘linadi: 1. Unli tovushlar. 2. Undosh tovushlar. (Nurmonov vd., 2013, s. 93).

- Tiyatro eserlerinde her bir kahramanın isminden sonra nokta işareti konur ve sonrasında gelen cümle büyük harf ile başlar. Türkiye Türkçesinde nokta işaretinin bu

kullanımının yerini iki nokta işareti almaktadır. Bu durum iki lehçe arasında önemli bir farklılık olarak değerlendirilebilir.

Dadavoy. *Ordenlarimni olib chiq!* Dadavoy: “Nişanlarımı alıp çık!”

Bahor. *Shu topda ordenni nima qilasiz?* Bahor: “Şimdi nişanı ne yapacaksınız?”

Dadavoy. *Kerak.. Medallarni ham ola chiq!* Dadavoy: “Gerek.. Madalyaları da al çık!” (Nazarov, 1974, s. 33).

- Herhangi bir dergi, kitap içerisinde yer alan başlıkların verildiği durumlarda parantez içine alınan dergi ve kitap isimleri tırnak içinde verilir, cümlelerin sonunda kullanılacak nokta işareti parantezden sonra konur:

N. A. Ma'sumiy. Fikrlar va tuyg'ular xazinası («O'zbek tili va adabiyoti» jurnali, 5-son,, 1971: 3-7-betlar).

N. A. Masumî. Düşünce ve duygular hazinesi (“Özbek Dili ve Edebiyatı” dergisi, 5, 1971: 3-7) (Nazarov, 1974, s. 35).

- Çok rakamlı sayılarda sondan başlayarak üçer rakamlı gruplar oluşturulur ve sayıların arasına nokta konur:

500.000.000.

-Genel ağ adreslerinde kullanılır:

<https://ziyouz.uz/>

2.2. Virgül, Vergul (,)

Özbek Türkçesinde “vergul” ifadesiyle karşılanan virgülün kullanım yerleri şu şekilde sıralanabilir:

- Ard arda sıralanan eş görevli sözcükler ve sözcük grupları arasına virgül işareti konur:

Pul va gazlama, choy, sovun, gugurt kabi zarur narsalarni shirkat davlatdan olib, kambag'allarga tarqatarmish. “Şirket devletten para ve kumaş, çay, sabun, kibrit gibi gerekli şeyleri alıp fakirlere dağıtmış” (Nazarov, 1974, s. 39).

Bir kuni avliyoning huzuriga baland bo'lyi, uzun sochlari yelkasiga tushgan, yalang-oyoq bir odam kirib keladi. “Bir gün evliyanın huzuruna uzun boylu, uzun saçları omuzlarına düşmüş, çıplak ayaklı bir adam geldi” (Mahmudov vd., 2015, s. 15).

- Bir cümlede eş görevli sözcükler tekrarlı bağlaçlarla kullanıldığında bağlaçlardan ya da bağlaçlardan sonra gelen ifadelerin akabinde virgül işareti kullanılır. Türkiye Türkçesinde virgülün bu işlevi bir yazım yanlış olarak değerlendirilir.

Alisher ham, Temur ham ajablanib so'rashdi. “Alişer de Temur da şaşırarak sordular” (Nazarov, 1974, s. 39).

Lekin hozir bu haqda o'ylashda uning na imkoni, na xohishi bor edi. “Ancak şimdi onun bu konuda düşünmek için ne imkânı ne isteği vardı” (Mahmudov vd., 2015, s. 15).

Dilbar Abdurahmanova qo'lini dam keskin, dam mayin harakatlandirardi. “Dilber Abdurahmanova elini bazen sert bir şekilde, bazen yumuşak bir şekilde hareket ettiriyordu” (Nazarov, 1974, s. 39).

- Sıralı cümleler arasında zıtlık bağlacı ya da enklitikler kullanıldığında da virgül işareti kullanılır:

*Nigora o'qidi, **lekin** yozmadi.* “Nigara okudu, lakin yazmadı” (Rafiyev ve Qo'nishev, 2012, s. 146).

*Endi chiroyli yozishga o'rganmasak bo'lmaydi, **negaki** o'zimizdan shoirilar paydo bo'lyapti.* “Artık güzel yazmayı öğrenmezsek olmaz, çünkü aramızdan şairler çıkıyor” (G'ulomov ve Asqarova, 1965, s. 238).

*Hamma gapirdi, **lekin** u bir chekkada xomush o'ltirar edi.* “Herkes konuştu, lakin o bir kenarda sessizce oturuyordu” (Hamroyev vd., 2007, s. 263).

*Kechasi qor yog'di-yu, **lekin** havo unchalik sovimadi.* “Gece boyunca kar yağdı, ancak hava pek soğumadı” (Yıldırım, 2020, s. 282)

- Hitap sözcüklerinden sonra kullanılır:

***Domla**, endi xotirjam bo'ldingizmi?* “Öğretmenim, şimdi sakinleştiniz mi?” (Nazarov, 1974, s. 40).

Hitap sözcüklerinin söz dizimsel konumuna göre virgülün yeri değişmektedir. Hitap sözcüğü cümle başında yer aldığında kendisinden hemen sonra, ortada olduğunda her iki tarafına, sonda kullanıldığında ise hemen önce virgül işareti kullanılmaktadır (Nazarov, 1974, s. 40).

Xudoning dargohi keng, o'g'lim, tavba qil. “Allah'ın dergâhı geniş oğlum, tövbe et” (Mahmudov vd., 2015, s. 16).

*Ertaga, **azizim**, toqqa jo'naymiz.* “Yarına **azizim**, dağa gideriz” (Hamroyev vd., 2007, s. 263).

- “*albatta (elbette), xolos (sadece), mayli (tamam), axir (sonuçta), kashki (keşke), balki (belki)* vb.” cümle başı bağlaçları cümle içindeki farklı vurgu ve tonlamalara sahiptir. Bu nedenle virgülün yeri değişmektedir. Bu ifadeler cümle başında yer aldığında virgül işareti bu sözcüklerden sonra, cümle sonunda kullanıldıklarında ise virgül işareti bu sözcüklerden önce konulmaktadır (Nazarov, 1974, s. 41):

***Nihoyat**, mo'ljallagan joyiga yetib keldi.* “Nihayet, hedeflediği yere ulaştı” (Mahmudov vd., 2015, s. 16).

***Axir**, bir kishini sakkiz oy sarson qilib qo'yish biror sovet qonunchilik moddalarida yo'q-ku!* “Sonuçta, bir kişiyi sekiz ay boyunca aylak aylak dolaşmaya mecbur bırakmak Sovyet mevzuatının hiçbir maddesinde yok ki!” (Nazarov, 1974, s. 41).

*Oftobni ona deyishlari, **ehtimol**, shundandir.* “Belki de bu yüzden güneşe anne diyorlar” (Mahmudov vd., 2015, s. 16).

- Tasdik ve inkâr bildiren “*ha (evet), xo'p (tamam), yo'q (yok)*” gibi cevap ünlemleri cümle başında yer aldığında bu sözcüklerden sonra virgül işareti kullanılır:

***Xo'p**, soat oltiga yetib boraman.* “Tamam, saat altıya yetişirim” (Nazarov, 1974, s. 41).

***Ha**, bu gapingiz to'g'ri.* “Evet, bu sözünüz doğru” (Hamroyev vd., 2007, s. 263).

Yo‘q, bu taklifga men qo‘shila olmayman. “Yok, bu teklife ben katılamam” (Nazarov, 1974, s. 41).

- Ünlemler hitap sözcükleriyle yan yana geldiğinde ünlem ile hitap sözcüğü arasına virgül işareti konur:

E, Elmurod sen dunyoga kelib nimalar ko‘rding? “E, Elmurad sen dünyaya gelip neler gördün?” (Nazarov, 1974, s. 42).

Hoy, egachi, shu yerlikmisiz? “Hey, abla, buralı mısınız?” (Mahmudov vd., 2015, s. 15).

- “U, bu, shu, o‘sha” işaret zamirleri ile karşılanan öznelerden sonra virgül işareti kullanılır:

U, asrandi qiz bo‘lib qoldi. “O, evlatlık bir kızdı.”

Bu, shaharga mehmon bo‘lib keldi. “Bu, şehire misafir olarak geldi” (Nazarov, 1974, s. 42).

- Cümle öğelerinin açıklayıcıları virgül işareti ile ayrılır:

Biz, yoshlar, ota-bobolarimiz qoldirgan bebaho merosni ko‘z qarachig‘iday asrashimiz kerak. “Biz gençlerin atalarımızdan kalan paha biçilmez mirası gözbebeği gibi koruması gerekir” (Hamroyev vd., 2007, s. 263).

Bir maktab bola, oltinchi sinf o‘quvchisi, bizning oldimizga keldi. “Bir okul talebesi, altıncı sınıf öğrencisi bizim huzurumuza geldi” (Nazarov, 1974, s. 43).

Onaga, eng ulug‘ zotga, ehtirom chinakam insoniylik sanaladi. “En büyük varlık olan anneye saygı, gerçek bir insanlık görevi olarak kabul edilir” (Nurmonov vd. 2013, s. 94).

- Sıralı cümlelerin arasına virgül işareti konur:

Eshik ochildi, ichkariga muzday havo yopirilib kirdi. “Kapı açıldı, buz gibi soğuk hava içeri girdi” (Hamroyev vd., 2007, s. 263).

U sizning barcha fikrlarni to‘la anglashingizga yordam beradi, u sizni kishilarni hurmatlashga o‘gratadi. “O sizin tüm düşünceleri tam olarak anlamınıza yardımcı olur, o size insanlara saygı duymayı öğretir” (G‘ulomov ve Asqarova, 1965, s. 268).

- Cümlede ifadeyi vurgulamak için tekrarlanan sözcüklerin arasına virgül işareti konur:

Qani, qani mehmonlarning qo‘liga suv quyvoring. “Hadi, hadi misafirlerin eline su döküverin” (Mahmudov vd., 2015, s. 18).

Hozir, hozir pishadi, dadasi. “Şimdi, şimdi pişecek, babası” (Nazarov, 1974, s. 42).

- Zarf-fiil ekiyle oluşturulan yan cümleler temel cümleden virgül ile ayrılır. Türkiye Türkçesinde zarf-fiil eklerinden sonra virgül işareti kullanılmaz.

Otasi kelavermagach, bolalar vahimaga tusha boshladilar. “Babaları gelivermeyince çocuklar endişeye kapılmaya başladılar” (Ne‘matov ve Sayfullayeva, 2008, s. 295)

Daraxt yaproqlari sarg‘ayib, ariqlarda xazon uyumlari oqib keldi. “Ağaçların yaprakları sarararak arıklardan hazan yığınları gibi aktı” (G‘ulomov ve Asqarova, 1965, s. 229).

2.3. Noktalı Virgül, Nuqtali Vergul (;)

Özbek Türkçesinde *nuqtali vergul* olarak geçen bu işaretin kullanım alanları şu şekildedir:

- Bağlaç kullanılmayan sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için kullanılır:

Ish kuchini elga berma, yerga ber; jamg'armani selga berma, elga ber! “Emeğini ele verme, toprağa ver; birikimlerini sele verme, başkalarına ver!” (Nurmonov vd., 2013, s. 110).

- Bağlaçsız bileşik cümledeki yan tümcelerin anlamı birbirine yakın değilse aralarına noktalı virgül konur. Bu tür cümleler, bağımsız bir cümle düzeyinde anlamsal bütünlüğe sahiptir.

Xatto teraklardagi zog'chalarning qanot qoqishlari ham eshitiladi; osmon pastak va qop-qora... “Kavaklarda kargaların kanat çırpışları bile duyulur; gökyüzü alçak ve kapkaranlık...” (Nazarov, 1974, s. 46).

- Bağlacı olmayan cümlelerdeki olaylar ve kişilerle ilgili karşılaştırmalı bir izah var ise bu cümlelerin arasına noktalı virgül konur:

Sergeyning qalbi muhabbatga juda moyil, basharti unga biron qiz yoqib qolsa, uning uchun o'zini o'tga tashlashdan ham qaytmasdi; Semyon esa ishq-muhabbatda ehtiyotkor, u hamisha yetti o'ylab, bir kez degan maqolga amal qilardi... “Sergey’in kalbi aşka çok meyilli, eğer bir kızı severse, onun için kendini ateşe atmaktan bile geri durmazdı; Semyan ise aşka sevgide temkinli, o her zaman yedi kere düşün bir kere hareket et denen atasözüne riayet eder” (Nazarov, 1974, s. 47).

- Maddeler hâlinde sıralanan ifadelerin sonuna noktalı virgül konur:

Quyidaqilar demokratiyaning asosiy tamoyillari ataladi.

- *xalqning erkin xohish-irodaga ega ekanligi;*
- *fuqarolarning teng huquqliligi;*
- *inson huquqlarining barcha narsadan ustuvorligi.*

“Aşağıdakiler demokrasinin temel ilkeleridir.

- İnsanların özgür iradeye sahip olduğu;
- vatandaşların eşit hakları;
- insan haklarının her şeyden üstün olması” (Nurmonov vd., 2013, s. 111).

- Cümlede virgüllerle sıralanan tür ve takımları birbirinden ayırmak için kullanılır: (<https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/noktalama-isaretleri-aciklamalar/>)

Bog'imizda shaftoli va olma; qovun va tarvuzlar pishib yotibdi. “Bahçemizde şeftali ve elma; kavun ve karpuzlar yetişmektedir.”

Majlisda talaba va o'qituvchilar; muhandis va farroshlar qatnashishdi. “Toplantıya öğrenciler ve öğretmenler; mühendisler ve ferraşlar katıldılar.” (https://uz.wikipedia.org/wiki/Nuqtali_vergul)

2.4. İki Nokta: İkki Nuqta (:)

Özbek Türkçesinde 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanan iki nokta işaretinin kullanım alanları şunlardır:

- Şekil olarak tamamlanmış, ancak sonraki cümle ile birinci cümlelerin anlamsal olarak birbiriyle bağlı olduğu durumlarda iki nokta kullanılır:

Oltmishga kirib bildim: umrim bekorga o'tmabdi, odamlarga kerakli ekanman, hayotda iz qoldiribman. “Altmışa girince **anladım:** ömrüm boşa geçmemiş, insanlara gereклиymişim, hayatta iz bırakmışım” (Nurmonov vd., 2013, s. 108).

- Aynı görevde kullanılan sıralı sözcüklerden ya da sözcük gruplarından önce gelen genel ifadeli cümlelerden sonra kullanılır (Ne'matov ve Sayfullayeva, 2010, s. 206):

Bozordagi bor gullardan: atirgul, lola, chinnigul oldim. “Pazardaki çiçeklerden: gül, lale, karanfil aldım” (Rafiyev ve G'ulomova, 2013, s. 62).

Yig'ilishda tajribali ishchilar: Salim aka, Abdukarim aka va Sobirjonlar so'zga chiqishdi. “Topantıda tecrübeli işçiler: Salim abi, Abdukerim abi ve Sabircanlar konuşturlar” (Ne'matov ve Sayfullayeva, 2010, s. 206).

- Belli bir görüş, yargı, bilimsel tanım, kural ifade eden cümlelerden sonra aynı görüş ve yargının, tanımın, kuralların doğruluğunu gerekçelendirmek için sunulan birden fazla kanıt vurgulamak amacıyla iki nokta kullanılır (Mahmudov vd., 2015, s. 75):

U (gap) ega va kesimdan yoki ega-kesim va ikkinchi darajali bo'laklardan iborat bo'ladi: Saida kuldi. Qalandarovning ko'zlari olayib ketdi. Tong. Havo salqin. Yumshoq shamol mayingina esib turibdi.

O (cümle) özne ve yüklemden ya da özne-yüklem ve ikinci dereceli öğelerden **ibarettir:** Saida güldü. Kalenderov'un gözleri büyüdü. Sabah. Serin. Yumuşak bir rüzgâr usulca esiyor. (Mahmudov vd., 2015, s. 75).

- Bağlaçsız birleşik cümle yapısındaki önceki cümle sonraki cümlelerin özetini, sonucunu ortaya koyar. Böyle cümleler gramer açısından “*natijada, oqibatda, toki, hatto*” gibi sözcüklerle oluşturulan birleşik cümlelere benzerler.

*U ketmon uradi: yuzi, ko'ziga,
Shohi ko'ylagiga sachrar suyuq loy.*

“O çapa **sallar:** yüzüne, gözüne,

İpek gömleğine sıçrar sulu çamur” (Nazarov, 1974, s. 58).

- Özbek Türkçesinde “*masalan (örneğin), misol (misal), chunonchi (mesela)*” gibi sözcüklerden sonra iki nokta işareti kullanılır. Bu sözcükler kendisinden sonraki cümlelerin önceki cümleyle anlamsal bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir (Nazarov, 1974, s. 60).

Masalan: Biz ulug' ayyomni mana shu cho'lda kutib olyapmiz. “Örneğin, biz Kurban Bayramı'nı işte şu alanda bekliyoruz” (Hamroyev vd., 2007, s. 14).

- Matematikte bölme işareti olarak kullanılır: $100:50=2$ (Nurmonov vd., 2013, s. 109).

2.5. Üç Nokta, Ko‘p Nuqta (...)

Özbek Türkçesinde “ko‘p nuqta” terimiyle karşılanan bu işaret, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. 1876 yılından itibaren “Turkiston Viloyatinin Gazeti” adlı gazetede düzenli bir şekilde yer aldığı görülmektedir (Nurmonov vd., 2013, s. 101).

Bu noktalama işaretinin Özbek Türkçesinde kullanım alanları aşağıda sıralanmıştır:

- Anlam olarak tamamlanmamış cümlelerin sonuna konur:

Agar hozir gapingizni to‘xtatmasangiz... “Eğer şimdi konuşmanızı durdurmazsanız...” (Hamroyev vd., 2007, s. 262).

Boshimni olib biror yerga qochmoqchi ham bo‘lib qoldim... “Başımı alıp bir yerlere kaçmak ister gibi oldum...” (Nazarov, 1974, s. 48).

- Metinde geçen cümlelerde öge eksiltimleri söz konusu olduğunda üç nokta işareti kullanılır. Bu eksiltimler cümlelerin başında, ortasında veya sonunda olabilir.

Orada na kishilar, na sozlar va na boshqalar... “Ortalıkta ne kimseler ne müzik aletleri ne de başka bir şeyler...[vardı]” (Qahramonov, 1997, s. 20).

- Konuşmacının düşüncesini mülâhaza etmek için bir süre beklediğini ifade etmek için kullanılır:

Bugun... bugun oldingizga o‘tsam bo‘ladimi? “**Bugün...** bugün huzurunuzda gelsem olur mu?” (Hamroyev vd., 2007, s. 262).

Hazratim, ijizat bering, dedi. Men qizni ... ko‘rib, rizoligini olmaguncha... kimligini aytmay turay. “Efendim, müsaade edin, dedi. Ben **kızı...** görüp onayını alıncaya **kadar...** ismini söylemeyeyim” (Mahmudov vd., 2015, s. 14).

- Konuşma esnasında beklenilmeyen bir anda bir fikirden başka bir fikre geçişi göstermek için üç nokta işareti kullanılır:

Yarim kechada uyga qaytsam...hammayoq jimjit. “Gecenin bir yarısı eve **geldiğimde...** her taraf sessiz” (Mahmudov vd., 2015, s. 14).

- Başlık olarak kullanılan cümlelerden sonra anlamsal olarak bir devamlılığa gereksinim duyulduğunda üç nokta işareti kullanılır (Mahmudov vd., 2015, s. 14):

Yoshlikni eslab... (Oybek, she‘r sarlavhasi) “Gençliği **özleyince...** (Aybek, şiir başlığı)” (Mahmudov vd., 2015, s. 14).

- Cümlede sıralanan unsurların devam edebileceğini göstermek için üç nokta işareti kullanılır:

Bolaligimda ko‘p kasal bo‘lardim: qizamiq, ko‘kyo‘tal, bezgak... “Çocukluğumda çok hasta olurdum: kızamık, boğmaca, **sıtma...**” (Mahmudov vd., 2015, s. 14).

- Ders kitaplarında yer alan alıştırılarda boşluk doldurma şeklinde sorulan sorularda üç nokta işareti kullanılır (Nazarov, 1974, s. 49):

18-mashq. Nuqtalar o‘rniga u yoki o‘ harfini qo‘yib ko‘chiring. kund...z, k...cha, s...zma, q...l kabi. “18. alıştırma. Noktaların yerine “u” ya da “o” harfini yerleştirin. kund...z, k...cha, s...zma, q...l gibi” (Nazarov, 1974, s. 49).

2.6. Soru İşareti, So'roq Belgisi (?)

- Soru eki ve soru ifade eden sözcüklerin kullanımıyla soru anlamı taşıyan cümlelerin sonuna konur:

Samalyot havoda yana qancha tura olishi mumkin ekan? “Uçak havada ne kadar kalabilir?” (Mo'minov, 2021, s. 44).

Hay, nima bu hamma yoq jimjit bo'lib qoldi? “Hey, neden her yer bu kadar sessiz oldu?” (Mahmudov vd., 2015, s. 51).

Ishga tayyormisiz? İşe hazır mısınız? (Ne'matov ve Sayfullayeva, 2010, s. 204).

- Birden fazla soru anlamı içeren soru cümlelerinde soru işareti en sondaki ifadeden sonra kullanılır:

Kim kelyapti: Savrimi, Rahbarmi, yo akangning bolalarini yetaklab kelyapsanmi? “Kim geliyor: Savri mi, Rahbar mı, yoksa abinin çocuklarını mı sürükleyip getiriyorsun?” (Ne'matov ve Sayfullayeva, 2010, s. 204).

Esingizdami, bir marta ikkalimiz yalpiz tergan edik? “Hatırladın mı, bir kez ikimiz nane toplamıştık?” (Mahmudov vd., 2015, s. 52).

- Cümlelerin belirsizlik, şüphe gibi anlamlar ifade eden unsurlarından sonra parantez içinde soru işareti kullanılır:

Bu ishlarning hammasini yarim soat (?) ichida bir o'zi bajardimikin? “Bu işlerin hepsini yarım saat (?) içinde kendisi mi yaptı ki?” (Hamroyev vd., 2007, s. 261).

Kampir o'zining sodda tafakkuri, o'tmish o'ngi (?) bilan, tilidagi O'zbekcha joziba (?) bilan esda qoladi. “Yaşlı kadın sade tefekkürü, geçmiş hafızası (?) ile dilindeki Özbekçe cazibe (?) ile akılda kalacak.” (Nazarov, 1974, s. 37).

- Bazı birleşik cümlelerde birinci cümle soru cümlesi şeklinde ikincisi ise onun açıklayıcısı durumundaysa soru anlamı taşıyan ifadelerin arasına tire ya da virgül işareti konur (Hamroyev vd., 2007, s. 262):

U ertaga keladimi, kelmaydimi, bu men uchun qorong'i. “Yarın gelip gelmeyeceği benim için bir muamma.” (Hamroyev vd., 2007, s. 262).

- Soru anlamı taşıyan, başlık olarak kullanılan cümlelerin sonuna soru işareti konur:

Vatanni nega sevadilar? “Vatanı neden seviyorlar?” (Mahmudov vd., 2015, s. 53).

2.7. Ünlem, Undov (!)

- Özbek Türkçesinde **undov gaplar** diye terimlendirilen ünlem cümlelerinin sonuna ünlem işareti konur:

Vaqt-soati yetganda bo'lar! Vaqt-soati yetganda, kuyovni o'zingiz topasiz! “Vakti saati geldiğinde olacak! Vakti saati geldiğinde damadı kendiniz bulacaksınız!” (Mahmudov vd., 2015, s. 54).

- İçerisinde duyguları güçlendiren “qanday (ne kadar), qanchalik (ne kadar), qanchalar, qanaqa (herhangi bir), naqadar (ne kadar), muncha (bu kadar), bunchalik (bu

kadar) vb.” gibi ifadelerin yer aldığı cümlelerin sonuna ünlem işareti konur (Mahmudov vd., 2015, s. 54):

Yashash qanday yaxshi, tag'in shunday katta, go'zal shaharda! “Böylesine büyük ve güzel bir şehirde yaşamak ne kadar muhteşem!” (Mahmudov vd., 2015, s. 54).

Bu yo'l naqadar ulug', sehrli va muqaddasdir! “Bu yol ne kadar büyük, sihirli ve kutsaldır!” (Mahmudov vd., 2015, s. 54).

Sizning yoningizda o'zimni qanchalik baxtli his qilaman! “Sizin yanınızda kendimi **ne kadar** mutlu hissediyorum!” (<https://wikiejemplos.com/uz/undov-gaplar/20.03.2023>)

Bunday odamlar yolg'onchi! “**Böyle** insanlar yalancı!” (<https://wikiejemplos.com/uz/undov-gaplar/20.03.2023>)

- Duygu durumunu ifade eden, seslenme bildiren ifadelerden sonra kullanılır:

Gazetxonlar! “Toshkent haqiqati” gazetasiga obuna bo'lishni unutmanq! “Gazete okuyucuları! “Toshkent haqiqati” gazetesine abone olmayı unutmayınız!” (Nazarov, 1974, s. 37).

- Ünlem olarak kullanılan sözcüklerden sonra konur:

Oh! U yoqda xo'rladilar, bu yoqda kaltakladilar. “**Ah!** Bir tarafta horladılar, bir tarafta tartakladılar” (Mahmudov vd., 2015, s. 55).

- Emir cümlelerinin sonunda ünlem işareti kullanılır:

Qahramonim, arslonim “Kahramanım, aslanım,
Mehribonim, bo'l omon! Sevgilim, **mutlu ol!**” (Nazarov, 1974, s. 39).

- Yükleme şart ve istek kipi ile çekimlenmiş cümlelerin sonunda ünlem işareti kullanılır (Nazarov, 1974, s. 38):

*Qo'shiq aytgim keldi sening to'yingda, Şarkı söyleyesim geldi senin düğününde,
Qanday qilay, sevinch sayratsa tilni!* Ne yapayım, mutluluk söyletiyorsa dili!

Qanday qilay, do'stim, baxt taronasi, Ne yapayım, dostum, mutluluk teranesi,
Bahor tuyg'ulari yayratsa tilni. Bahar duyguları rahatlatiyorsa dili. (Nazarov, 1974, s. 38).

- Öfke, mutluluk, hüzn, acı, şaşırma vb. duyguları ifade eden cümlelerin sonuna konur:

Oh, kirganingizni ko'rmadim! (hayratlanish) “Ah, girdiğinizi görmedim!” (şaşırma)

Jamoamiz chempionlikni qo'lga kiritdi! (baxt) “Takımımız şampiyon oldu!” (mutluluk)

Sensiz mening hayotim hech qachon avvalgidek bo'lmaydi! (og'riq) “Sensiz hayatım asla eskisi gibi olmayacak!” (acı)

Yo'q, sizga bu kech qolishga ruxsat yo'q edi! (g'azab) “Hayır, bu kadar geç kalmana izin yoktu!” (öfke) (<https://wikiejemplos.com/uz/undov-gaplar/> 20.03.2023)

- Selamlaşma, vedalaşma, şükran, teşekkür, özür, onay, teşvik gibi günlük davranış alışkanlıklarını ifade eden cümlelerin sonuna ünlem işareti konur:

Men ketdim!, Xayr! “Ben gittim! Görüşürüz” (Mahmudov vd., 2015, s. 56).

2.8. Tire; Tire (—)

Tire işareti Rus yazar N. M. Karamzin tarafından 18. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bu işaret Özbek Türkçesinde ise 19. yüzyılın 70’li yıllarından itibaren görülmektedir (Nurmonov vd., 2013, s. 103).

Tire işaretinin Özbek Türkçesinde kullanım yerleri şu şekildedir:

- Sadece özne ve yüklemden oluşan isim cümlelerinde özne ve yüklem arasına tire işareti konur.

Ulug‘ ustozlarim so‘zi — qoida. “Büyük hocalarımın sözü, kuraldır.”

Bu — hayvonlarga xos bo‘lmagan xislat. “Bu, hayvanlara özgü olmayan bir özelliktir.”

Samarqand — olamning sayqali, ko‘rki. “Semerkant, âlemlerin en görkemlisidir” (Mahmudov vd., 2015, s. 69, 70).

Ancak yapısal olarak olumsuz olan isim cümlelerinde özne ile yüklem arasında tire işareti kullanılmaz.

Salim Karimovich yomon odam emas. “Selim Kerimoviç, kötü adam değil” (Mahmudov vd., 2015, s. 70).

Zamir sözcük türünün özne olduğu durumlarda genellikle isim yükleminden önce tire işareti kullanılmaz.

Sen Lutfiyning so‘lim g‘azali. “Sen, Lütfi’nin duygulu gazelisin.”

Sen urush qatnashchisi. “Sen, bir savaşçısın.”

Ancak cümlede karşılaştırma anlamı varsa o zaman özne görevinde olan zamirlerden sonra tire işareti kullanılır.

Men — o‘qituvchi, sen — talaba. “Ben öğretmenim, sen öğrencisin” (Mahmudov vd., 2015, s. 70).

Eğer özne ile isim soylu yüklem arasında modal sözcükler veya ünlemler yer alırsa bu iki ögenin arasına tire işareti konmaz.

Rashk, avvalo, kuchli muhabbat belgisi. “Kıskançlık, öncelikle güçlü bir sevginin işaretidir.”

Tantana qahramoni, albatta, Bahrom Farang. “Eğlencenin kahramanı, elbette Behram Fereng’dir” (Mahmudov vd., 2015, s. 70)

Onda — sonda rang olgan qulupnaylar ko‘zga tashlanib qoladi. “Sağda solda kızarmış çilekler fark ediliyor” (Qahramonov, 1997, s. 162).

- Beklenmedik olayları ifade eden cümlelerden önce kullanılır:

Kecha sizlarnikiga borgan edim — Askarjon kelibdi. “Dün size gitmiştim, Askercan gelmiş!” (Hamroyev vd., 2007, s. 265).

Özne şahıs zamirleriyle ifade edildiğinde genellikle isim soylu yüklemde önce tire işareti kullanılmaz, ancak cümlede özneler arasında karşılaştırma yapıldığında şahıs zamiriyle ifade edilen her iki öznenin sonra da tire işareti kullanılmaktadır:

Men — o‘qituvchi, sen — talaba. “Ben öğretmenim, sen öğrenci” (Mahmudov vd., 2015, s. 70).

- Bazı sıfat-fiil ekiyle oluşturulan öznenin sonra tire işareti kullanılmaktadır:

Yo‘qsullarni quvontirgan — ishchilarning bilagidir. “Fakirleri sevindiren işçilerin emeğidir.”

Ishlagan — o‘zar, ishlamagan — to‘zar. “Çalışan büyür, çalışmayan yok olur” (Nazarov, 1974, s. 52).

Bazen cümlede kullanılan özneyi vurgulamak için “*bu, u, shu, o‘sha*” işaret zamirlerinden önce tire işareti konur, zamirlerden sonra ise virgül işareti kullanılır.

Barqut fasl—bu, kuzning o‘zi. “Güzel bir mevsimdir bu, güzün kendisi” (Nazarov, 1974, s. 52).

- Şiirlerde cümle bütünlüğünü sağlayan birleşik sözcüklerin bölündüğünü göstermek için tire işareti kullanılmaktadır:

<i>Uch g‘ildirakli g‘altak —</i>	“Üç tekerlekli el
<i>Arava qilib berdim.</i>	<i>Arabası yapıverdim.</i>
<i>Ruliga ise qizil —</i>	Direksiyonuna ise <i>kırmızı</i>
<i>Bayroqcha ilib berdim.</i>	<i>Flama asıverdim</i> ” (Nazarov, 1974, s. 52).

- Birleşik cümle yapısındaki cümlelerden biri eksilteli cümle olarak kullanıldığında özellikle yüklem ögesinin eksilteli kullanıldığı durumlarda eksiltime uğrayan ögenin yerine tire işareti konur:

Yaxshidan ot qolar, yomondan — dod. “İyinin adı kalır, kötünün [kalır] nam”. (Nazarov, 1974, s. 54).

- Diyaloglarda her bir cümlenin başında tire işareti kullanılır:

— *Amaki, o‘ylab gapiryapsizmi? Qancha yo‘l yurib kelganimizni bilasizmi?* “— Amca siz düşünerek mi konuşuyorsunuz? Ne kadar yol yürüyüp geldiğimizi biliyor musunuz?”

— *Bilmayman. Qayerdan kelganimizning menga farqi yo‘q.* “— Bilmiyorum. Nereden geldiğinizin benim için bir önemi yok.”

— *Siz tabibmisiz o‘zi?* “— Siz doktor musunuz, acaba?” (Nurmonov vd., 2013, s. 103).

2.9. Kısa Çizgi, Chiziqcha (-)

- İkilemeli ve tekrarlı sözcükler arasına kısa çizgi işareti konur:

el-yurt (halk), mehr-shafqat (sevgi ve şefkat), qovun-tarvuz (kavun karpuz), omon-eson (sağ salim), kecha-kunduz (gece gündüz), yozin-qishin (yazın ve kışın), asta-sekin (yavaş yavaş), uch-to‘rt (üç dört), o‘n-o‘n beshta (on on beş tane), bilinar-bilinmas (bilinir bilinmez), bordi-keldi (gidiş geliş), kuydi-pishdi (gayretli), don-dun, oz-moz (az biraz), mayda-chuyda (ufat

tefek), *aldab-suldab* (*aldatarak*), *o'ylab-netib* (*tereddüt ederek*), *so'ramay-netmay*, *kiyim-kechak* (*kılık kıyafet*), *adi-badi* (*laga luga*), *ikir-chikir* (*ıvır zıvır*), *duk-duk* (*pat pat*), *taq-tuq* (*tak tuk*), *qop-qop* (*çuval çuval*), *ming-ming* (*ming-minglab*) (*binlerce*), *bitta-bitta* (*bitta-bittalab*) (*birer birer*), *baland-baland* (*türlü türlü*), *chopa-chopa* (*koşa koşa*), *ishlay-ishlay* (*çalışa çalışa*), *hamma-hammasi* (*bütün hepsi*), *uy-uyiga*, *ich-ichidan* (*için için*) gibi (Madvaliyev ve Begmetov, 2013, s. 14).

- Pekiştirme sıfatları kısa çizgi işareti kullanılarak yazılır: *qip-qizil* (*kıpkırmızı*), *yam-yashil* (*yemyeşil*), *dum-dumaloq* (*yusuvarlak*), *kuppa-kunduzi* (*güpegündüz*), *to'ppa-to'g'ri* (*dosdoğru*), *bab-baravar* (*beraber*) vb. (Madvaliyev ve Begmetov, 2013, s. 14).

- **-ma, ba-** ekleri ile oluşturulan ikilemeler kısa çizgi ile eklenir: *ko'chama-ko'cha* (*sokaktan sokağa*), *uyma-uy* (*evden eve*) *rang-barang* (*rengârenk*), *dam-badam* (*sıkı sıkı*) vb. Bu ekler bağımsız bir sözcük olarak kullanılmayan sözcüklere eklendiğinde ifadelere bitişik yazılmaktadırlar: *ro'baro'* (*yüz yüze*), *darbadar* (*derbeder*) vb.

- Rusçadan aynen ya da birebir çeviri yöntemiyle alınan sözcükler aslına uygun bir şekilde araya kısa çizgi kullanılarak yazılmaktadır: *unter-ofitser* (*astsubay*), *kilovatt-soat* (*kilovatsaat*) vb.

- *-chi, -a (-ya), -ku, -u (-yu), -da, -e, -ey (-yey)* enklitikleri kısa çizgi ile yazılmaktadır: *sen-chi*, *boraylik-chi*, *sen-a*, *kutaman-a*, *bola-ya*, *mingta-ya*, *keldi-ku*, *kelgan-u*, *yaxshi-yu*, *yaxshi-da*, *qo'y-e*, *yashang-e*, *o'g'lim-ey*, *keldi-yey* vb.

Ancak *-mi, -oq (-yoq), -ov (-yov), -gina (-kina, -qina)* enklitikleri kendilerinden önce gelen sözcüğe kısa çizgi işareti olmadan bitişik yazılmaktadır: *keldimi*, *keliboq*, *o'ziyoq*, *ko'rganov*, *ko'rdiyov*, *mengina*, *qo'shiqqina* vb.

- Sıra sayıları rakamlarla yazıldığında “-nchi” ekinin yerine kısa çizgi (-) konur: *7-sinf*, *5-«A» sinfi*, *3-, 7-, 8- sinf o'quvchilari*, *60-yillar*, *1991-yilning 1-sentabri kabi*.

Sıra sayılarını göstermek için Roma rakamlarından sonra kısa çizgi kullanılmamaktadır: XX asr, X sinf gibi (Madvaliyev ve Begmetov, 2013, s. 14).

Bu açıdan Türkiye Türkçesindeki durumundan farklılık göstermektedir. Türkiye Türkçesinde sıra sayıları rakamlarla ifade edildiğinde rakamdan sonra nokta işareti yer almaktadır. Aynı durum Roma rakamlarının kullanımında da geçerlidir.

Özbek Türkçesinde kısa çizgi işareti noktalama işaretleri (tiniq belgilari) içinde yer almamaktadır. Yazım kuralları çerçevesinde *imlo qoidalari* başlığı altında *chiziqcha bilan yozish* (*kısa çizginin kullanımı*) şeklinde bu noktama işaretinin kullanımıyla ilgili bilgi verilmektedir.

2.10. Tırnak İşareti, Qo'shtirnoq (« »)

Özbek Türkçesinde 19. yüzyılın 80'li yıllarından itibaren görülmeye başlanan tırnak işareti ilk olarak Rus bilim adamı Prof. A. A. Barsov tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Nurmonov vd., 2013, s. 93).

Özbek Türkçesinde yaygın bir şekilde kullanılan tırnak işareti iki unsura sahiptir. Bu işaretlerden ilkinde “*ochiluvchi qo'shtirnoq*”, ikincisine “*yopiluvchi qo'shtirnoq*” denmektedir. Tırnak işareti (“ ”) şeklindedir, ancak yayıncılık faaliyetlerinde köşeli (« ») olarak da

kullanılmaktadır. Bilimsel eserlerde bazen “yakka tırnoq (tek tırnak) (‘ ,)’” şeklinde de kullanıldığı görülmektedir. Özbek Türkçesinde “qo’shtirnoq” olarak terimlendirilen tırnak işareti üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunların her biri kendi kullanım alanına sahiptir. Tırnak işareti sınırlandırıcı bir noktalama işareti olduğu için yazı dilindeki belli bir bölümün başlangıç ve bitiş noktasını belirlemektedir (Nazarov, 1974, s. 55).

- Herhangi bir yazardan ya da bir eserden aktarılan ifadeler veya cümleler tırnak işareti ile yazılmaktadır. Aktarılan ifadenin alması gereken noktalama işareti kapatma tırnağından önce kullanılır:

Undagi birinchi jumla shunday ekan: «O‘z ona-otasini sevmagan farzand o‘zga otionalarni hurmat qila bilmaydi. Va o‘z vatanini sevmagan kishi o‘zgalar vatanini hurmat qila olmaydi!» “İlk cümlesi şöyledir: “Anne babasını sevmeyen çocuk, diğer anne babalara saygı duyamaz. Ülkesini sevmeyen kişi, başkalarının ülkesine saygı duyamaz!” (Mahmudov vd., 2015, s. 82).

«Apil-tapil qilingan ishning umri qisqa» degan edi Sa’diy Sheroziy. ““Alelacele yapılan işin ömrü kısa olur.” demişti Sadî Şirazi” (Nurmonov vd., 2013, s. 106).

- Edebî eserler, gazete, dergi, tiyatro ve film isimleri tırnak işareti içerisinde yazılmaktadır: *«Ma’rifat» gazetesi, «Saodat» dergisi, «Mening oppoq kabutarlarim» tiyatro gösterisi, «Sohibqiron» dramasi, «Amir Temur» portresi* (Nurmonov vd., 2013, s. 107).

A. Qodiriyning *«O‘tkan kunlar» romanini o‘qidim.* “A. Kadiri’nin *«O‘tkan kunlar»* romanını okudum” (Mahmudov vd., 2015, s. 83).

«Lison ut-tayr» («Qush tili» asari haqida suhbatlashdik. “Lisanü’t-tayr” (“Kuş Dili”) eseri hakkında sohbet ettik (Nurmonov vd., 2013, s. 107).

- Müessese, teşkilat, kolhoz, fabrika, gemi, misafirhane, yayınevi gibi yerlerin isimleri tırnak işareti içerisine alınır. Örneğin; *«Fan», «O‘qituvchi» neşriyatı, «Xrtoq» fabrikası, «Toshtekstil’mash» fabrikası, «Avrora» kruvazörü, «Toshkent» misafirhanesi vb.* (Nazarov, 1974, s. 56).

- Kişi adlarına atfedilmeyen madalya adları tırnak içerisinde yazılır (Beşen Delice, 2019, s. 1088):

«Mustaqillik» ordeni, «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni, «Sog'lom avlod uchun» ordeni, «Oltin yulduz» medali, «Jasorat» medali, «Shuhrat» medali vb.

“Bağımsızlık Nişanı, Büyük Hizmetler Nişanı, Sağlıklı Nesiller Nişanı, Altın Yıldız Madalyası, Cesaret Madalyası, Şöhret Madalyası” (Mahmudov vd., 2015, s. 83).

- Cümlede iç diyalog şeklinde geçen ifadeler tırnak içinde gösterilmektedir:

Shavkat sekin oynasi darz ketgan suratga termilib qarar ekan, xayolidan ushbu o‘ylar o‘tdi: «Qiyinalib ketdim, Surayyo... Sen bo‘lganingda, bu ko‘rgiliklar yo‘q edi... O‘zing hammasini eplarding...»

Şevket sakın bir şekilde kırılmış aynadaki görüntüsüne bakarken aklından şu düşünceler geçti: “Acı çekiyorum, Süreyya... Sen varken bu olumsuzluklar yoktu... Sen her şeyin çaresine bakardın...” (Mahmudov vd., 2015, s. 82).

2.11. Yay Ayraç – Qavs ()

Özbek Türkçesinde “qavs” terimiyle ifade edilen yay ayraç işareti 1873 yılında “Turkiston Viloyatining Gazeti” adlı gazetede ilk olarak kullanılmaya başlanmıştır (Nurmonov vd., 2013, s. 100).

Yay ayraç işaretinin Özbek Türkçesinde kullanım şekilleri şu şekilde sıralanabilir:

- Cümle içinde verilmek istenen ek bilgiler yay ayraç işareti içerisinde yazılır (Rafiyev ve Qo'nishev, 2012, s. 149).

O'zbekiston paxta ishlab chiqarish bo'yicha yetakchi davlatlardan biri hisoblanib (Xitoy, AQSH, Hindiston va Pokistondan keyin beshinchi o'rinda turadi) export bo'yicha AQSHdan so'ng ikkinchi o'rinda turadi.

“Özbekistan, pamuk üretiminde önde gelen ülkelerden biri olarak kabul edilir (Çin, ABD, Hindistan ve Pakistan'dan sonra beşinci sırada), ihracatta ise ABD'den sonra ikinci sıradadır” (Nurmonov vd., 2013, s. 100).

Karimjon (sinfimizning a'lochisi) oliy o'quv yurtiga kiribdi. “Kerimcan (sınıfımızın en iyisi) üniversiteye girdi” (Hamroyev vd., 2007, s. 265).

- Cümle içerisinde verilen örneklerin ya da alıntılarının nereden alındığı yay ayraç içerisinde gösterilmektedir:

Endi qizlar charchashib, terlashib...tog'ning ustiga chiqib olishdi. (Gulnor pari) “Şimdi kızlar yorulup terleyerek dağa tırmandılar” (Gulnor pari) (Rafiyev ve Qo'nishev, 2012, s. 149).

Ilm insonlarning madori, hayoti, rahbari, najotidur. (Abdullo Avloniy) “Bilim, insanların yolu, hayatı, lideri ve kurtuluşudur. (Abdullo Avloniy)” (Nurmonov vd., 2013, s. 100).

- Dramatik bir eserde oyuncuların kıyafetleri, davranışları veya sahneyle ilgili olarak yazarın eklediği açıklamalar yay ayraç içerisinde verilmektedir:

Imon bilan barisiga qasam ichaman. Bu gaplar haq...Mana o'laman. (O'ladi.) “İnanmışım her şey üzerine yemin ederim ki bu sözler doğru. Öleceğim (Ölüyor.)” (Rafiyev ve Qo'nishev, 2012, s. 149).

- Yay ayraç işaretinden matematiksel işlemlerde de faydalanılmaktadır:

(57+38)-17=? (Nurmonov vd., 2013, s. 100).

Özbek Türkçesinde noktalama işaretleri içerisinde izah edilmeyen köşeli ayraç [] işaretinin sözcükler ek aldığında düşen sesleri göstermek için kullanıldığı bilinmektedir:

shah[a]ri, o'r[i]ni, sing[i]lisi örneklerinde “a” ve “i” sesleri kurallı bir şekilde düşmüştür (Nurmonov vd., 2013, s. 101).

2.12. Kesme İşareti - Tutuq Belgisi/Apostrof (')

Özbek Türkçesinde kullanılan kesme işareti Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde ünlü seslerden sonra getirilerek o ünlü sesin uzun okunması gerektiğini ifade etmektedir (Yıldırım, 2020, s. 36).

sur'at, jur'at, Tal'at, san'at, qal'a, qat'iy, mash'al (Qasimova vd., 2008, s. 24).

3. Noktalama İşaretlerinin Birlikte Kullanımı

Özbek Türkçesinde noktalama işaretlerinin birlikte kullanımı anlatıma açıklık kazandırmak, vurgulanmak istenen anlamın etkisini artırmak amacıyla gerçekleştirilmektedir.

3.1. Soru İşareti ve Ünlemin Birlikte Kullanımı (so'roq-undov)

Özbek Türkçesinde yan yana kullanılan bu iki işaret, güçlü bir heyecan duygusuyla söylenen soru cümlelerinin sonuna konur:

Nimalar deyapsiz o'zi?! Men bu maqsadda kelganim yo'q-ku?! “Neler diyorsunuz siz?! Benim bu amaçla geldiğim yok ki?!” (Rafiyev ve G'ulomova, 2013, s. 61).

O'g'lingiz ot olmoqchi edi bu pulga, sizda insof degan narsa bormi?! “Oğlunuz bu paraya at almak istedi, sizde insaf diye bir şey var mı?!” (Mahmudov vd., 2015, s. 52).

Xalqini sevgan qaysi farzand vatanini ozod ko'rishni xohlamaydi?! “Halkını seven hangi çocuk ülkesini özgür görmek istemez ki?!” (Mahmudov vd., 2015, s. 52).

— Axir, ablah — *derdi Yunus, — birovning uyiga oyog'ingni artmasdan kirgani ibo qilasan, nega havoni bulg'atgani ibo qilmaysan?!* “Ne de olsa seni aptal - dedi Yunus - birinin evine ayağını silmeden girmekten imtina ediyorsun da neden havayı kirletmek için imtina etmiyorsun?! (Nurmonov vd., 2013, s. 111).

3.2. Üç Ünlem İşaretinin Art Arda Kullanımı (uch undov)

Soru ve ünlem cümleleri güçlü bir his ve heyecan ile ifade edildiğinde arka arkaya üç ünlem işareti kullanılmaktadır.

Ey, purviqor tog'lar! Nega jimsizlar, nega!!! “Ey kadim dağlar! Neden sessizsin, neden?” (Nurmonov vd., 2013, s. 111).

Meni tashlab ketmang, ayajon!!! “Beni bırakıp gitmeyin, anneciğim!!!” (Mahmudov vd., 2015, s. 56).

3.3. Ünlem ve İki nokta İşaretlerinin Art Arda Kullanımı (undov-ikki nuqta)

Duyguların güçlü bir şekilde ifade edildiği ancak cümlelerin anlam olarak tamamlanmadığı durumlarda cümlelerin sonuna ünlem işaretinden sonra iki nokta konur:

- *Nafisa!.. Nafisaoy!.. — dedi Aziz o'pkasi yumshab, ko'zlariga qaynoq yosh keldi.* “Aziz öfkesi dinmiş, gözlerinden sel gibi yaşlar akarken “Nefise! Nefise!” diye bağırdı.” (Hamroyev vd. 2007, s. 263).

3.4. Soru ve İki Nokta İşaretlerinin Art Arda Kullanımı (so'roq-ikki nuqta)

Soru anlamı taşıyan tamamlanmamış cümlelerin sonuna soru işareti ve iki nokta konur:

- *Nima dedingiz? Bularning hammasi men uchun?..* “Ne diyorsunuz? Bunların tamamı benim için mi?” (Hamroyev vd., 2007, s. 263).

4. Sonuç

Yazı dilinin en önemli vasıtalarından biri olarak bilinen noktalama işaretleri, Özbek Türkçesinde dilbilimin bir alt dalı olarak ifade edilen *punktuatsiya* başlığı altında incelenmektedir. Tiniq ya da tinish belgileri olarak terimlendirilen noktalama işaretlerinin yazı dilinde kullanımıyla ifade; daha etkili, doğru ve estetik bir görünüm kazanır. Özbek Türkçesinde noktalama işaretlerinin kullanımı Latin alfabesine geçiş süreciyle daha sistematik bir hâle gelmiştir. Özellikle dergi ve gazete gibi yayıncılık faaliyetlerinin artmasıyla, noktalama işaretlerinin kullanım alanı daha da genişlemiştir. Taşkent'te çıkan "Turkiston Viloyatining Gazeti" adlı gazetede kullanılan noktalama işaretleri bir bütünlük arz etmese de 1906 yılında neşredilen 120 sayfalık "Mintaxabi Jo'g'rofıyai Umumiy" adlı eserde günümüzde kullanılan on noktalama işaretinin tamamının yer aldığı bilinmektedir.

Özbek Türkçesi gramer kitaplarında ve *punktuatsiya* ile ilgili çalışmaların tamamında *nuqta (nokta)*, *so'roq belgisi (soru işareti)*, *undov (ünlem)*, *nuqtali vergul (noktalı virgül)*, *ko'p nuqta (üç nokta)*, *vergul (virgül)* *ikki nuqta (iki nokta)*, *tire (tire)*, *qavs (yay ayraç)*, *qo'sh tirnoq (turnak işareti)* isimleriyle ifade edilen on adet noktalama işaretinden bahsedilmektedir. Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde görülen kesme işareti (tutuq belgisi) ve kısa çizgi (chiziqcha) imla özellikleri içerisinde değerlendirilmektedir. Özbek Türkçesinde kullanılan kesme işareti Türkiye Türkçesindeki gibi özel isimlerin üzerine gelen çekim eklerini ayırma işleviyle kullanılmamaktadır. Aynı işaret Rusçadan alınma sözcüklerin Latin alfabesiyle yazımında da görülmektedir. Bu durumda kullanılan kesme işareti Kiril alfabesine özgü yumuşatıcı işaretinin (yumshatish belgisi -Ь) Latin alfabesiyle yazımdaki görüntüsünü ifade etmektedir. Ancak Kiril alfabesiyle yazılan Rusça sözcükler içerisinde yer alan yumuşatıcı işaretinin Latin alfabesiyle yazımında her daim kesme işaretiyle gösterilmesi sistematik bir durum değildir. Yumuşatıcı işaretinin bazı sözcüklerin Latin alfabesiyle yazımında düştüğü görülmektedir.

Noktalama işaretlerinin Türkiye Türkçesi ile Özbek Türkçesindeki kullanımları dikkate alındığında birkaç temel farklılık göze çarpmaktadır. Özbek Türkçesinde sıra sayılarını ifade etmek için rakamlardan sonra kısa çizgi (-) işareti getirilirken Türkçede aynı işlev için nokta (.) işareti kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde aynı noktalama işareti Roma rakamlarından sonra da konmakta, Özbek Türkçesinde ise sıra sayılarını ifade etmek için Roma rakamlarından sonra herhangi bir işaret yer almamaktadır. Tiyatro eserlerinde kahramanların isimlerinin yer aldığı diyaloglarda Özbek Türkçesinde nokta (.) işareti kullanılırken Türkiye Türkçesinde aynı işlev iki nokta (:) işaretiyle karşılanmaktadır. Özbek Türkçesinde virgül (,) işaretinin tekrarlanan ifadelerin arasına konması ve zarf-fiil eklerinden sonra yer alması da bu işaret açısından Türkiye Türkçesinde görülen bir durum değildir. Aynı şekilde Özbek Türkçesinde genel noktalama işaretlerinin içerisinde değerlendirilmeyen kısa çizgi işaretinin kullanımıyla ilgili de önemli farklılıklar mevcuttur. İkilemeleri oluşturan unsurların arasında ve Özbek Türkçesinde "yuklama" olarak terimlendirilen bazı enklitiklerden önce kullanılması Türkiye Türkçesinde rastlanan bir durum değildir. Edebî metinlerin daha doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak ve okuyucuda bıraktığı etkiyi artırmak için noktalama işaretlerinin kullanım alanlarını bilmek önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Asgarova, G. (2021). Punktualsiyaya funksional yanaşma. *Scientific Collection «Interconf»*. 90, 235-243.
- Beşen Delice, T. (2019). Türkmen Türkçesinde noktalama işaretlerinin kullanımı. *Turkish Studies Language and Literature*, 14(3), 1067-1094
- G'oziyev, H. (1979). *O'zbek punktualsiyasining tarixiy taraqqiyoti*. Toshkent: Fan Nashriyoti.
- G'ulomov, A. G. & Asqarova, M. A. (1965). *Hozirgi O'zbek adabiy tili-sintaksis*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
- Hamroyev, M., Muhamedova D., Shodmonqulova D., G'ulomova, X. & Yo'ldosheva, Sh. (2007). *Ona tili*. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
- Karimov F. (2020). Punktualsiya belgilarning asosiy vazifalari va xususiyati. *UzACADEMIA-Scientific-Methodical Journal*, 31-Avgust, 8-11.
- Madvaliyev, A. & Begmatov, E. (2013). *O'zbek tilining imlo lug'ati*. Toshkent: Akademnashr.
- Mahmudov, N. M. Madvaliyev A. P. & Mahkamov, N. (2015). *O'zbek tili punktualsiyasining asosiy qoidalari*. Toshkent: O'zbekiston
- Mo'minov, Sh. S. (2021). O'zbek tili orfografiyasi va punktualsiyasi. Fanidan O'quv-Uslubiy Majmua. Farg'ona: O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi Farg'ona Davlat Universiteti. Boshlang'ich Ta'lim Uslubiyoti Kafedrası.
- Nazarov, K. (1974). *Tinish belgilari va yozma nutq*. Toshkent: Fan Nashriyoti.
- Ne'matov, H. & Sayfullayeva, R. (2010). *Ona tili-Qomus*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
- Ne'matov, H. & Sayfullayeva, R. (2008). *Zamonaviy O'zbek tili morfologiya*, I Jild. Toshkent: Mumtoz So'z.
- Nurmonov, A., Sobirov, A. & Qosimova, N. (2013). *Hozirgi o'zbek adabiy tili*, 1. Kitob. Toshkent: Ilm Ziya Nashriyot.
- Paçacıoğlu, B. (2015). *Türk dili ve kompozisyon*. Sivas: Vilayet Yayınevi.
- Qahramonov, Q. (1997). *O'zbek hikoyalari antologiyasi*. Toshkent: "Sharq" Nashriyot.
- Qasimova, K., Fuzailov, S. & Ne'matova, A. (2008). *Ona tili* 2. Toshkent: Cholpon Nashriyot.
- Rafiyev A. & Qo'nişev J. (2012.) *Hozirgi O'zbek adabiy tili*. Toshkent: Yangi Nashr.
- Rafiyev, A. & G'ulomova, N. (2013). *Ona tili va adabiyot*. Toshkent: Sharq Nashriyot-Matbaa Aksiyadorlik Tahririyati.
- TDK (2009). *Yazım kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.
- Xolboyevna, A. R. (2022). Tinish belgilarini o'rganish. Punktualsiya. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(5), 284-286.
- Yıldırım, H. (2020). *Özbek Türkçesi (dil bilgisi-alıştırmalar-konuşma-metinler)*. Ankara: Delta Kültür Yayınevi.

İnternet Kaynakları

- <https://fayllar.org/punktualsiya-vaa-uning-tamoyillari-tinish-belgilari-tasnifi.html> 02.01.2023
- <https://wikiejemplos.com/uz/undov-qaplar> 20.03.2023
- <https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/noktalama-isaretleri-aciklamalar> 31.05.2023
- https://uz.wikipedia.org/wiki/Nuqtali_vergul 31.05.2023

Extended Abstract

In spoken language, emphasis and intonation are used to achieve more precise and effective expression, while in written language, punctuation marks are used to fulfil this function. The use of these marks is closely linked to all stages of grammar. It is known that the practices carried out according to phonetic, morphological and syntactic rules are also influenced by the semantic structure. In Uzbek Turkish, in addition to “punktiatsiya”, punctuation marks are studied under the title “ishorat qoidolari” (rules of punctuation), and they are classified according to their forms of use as limiting (chegaralovchi) and separating (ajratuvchi), and according to their places of use as at the end of a sentence (gap oxirida), within a sentence (gap ichida), and mixed (aralash holda). Within the framework of the basic rules established for punctuation marks, the article focuses on their use in Uzbek Turkish.

Punctuation marks, which became more regular in Uzbek Turkish with the transition to the Latin alphabet in the second half of the 19th century, have an important function in conveying a text to the reader in a more precise and effective way. In Uzbek Turkish grammars, punctuation marks, which are the subject of the study of the branch of linguistics called “punktuatsiya / orthography”, are called “tiniq belgilari”. In this study, brief information is given about the historical process related to the use of punctuation marks in Uzbek Turkish, the usage areas of each punctuation mark are explained, examples suitable for the explanations are transferred to Turkish, and punctuation marks are given in accordance with their usage in Turkish in the translations. In Uzbek Turkish grammar books, 10 punctuation marks are mentioned; nuqta (full stop), so'roq token (question mark), undov (exclamation), nuqtali vergul (semicolon), ko'p nuqta (ellipsis), vergul (comma) ikki nuqta (colon), hyphen (dash), qavs (curly bracket), qo'sh tirnoq (quotation mark). Necessary information about chiziqcha (hyphen) and tutuq (apostrophe), which are evaluated within the rules of orthography in Uzbek Turkish, is also explained under the title of punctuation marks.

Looking at the historical process of punctuation marks in Uzbek Turkish, we can see that their usage became more systematic, especially with the spread of newspapers and magazines. The newspaper “Turkiston viloyatining gazetisi” was published periodically from 1870 to 1917 and contained important information about these punctuation marks. In addition to this newspaper, the following works were published: “Muntaxabi jo'g'rofiyai umumiy” (General Selected Geography), “Kitobatul atfol” (Book of Calligraphy), published in 1908, “Turkcha qoida” (Turkish Grammar), published in 1913, “Til saboqlig'i” (Orthography) published in 1925, Fitrat's work “Nahv” (Grammar) and “Til qoidolari” (Rules of Language) written by Shorasul Zunnun have had a significant impact on the formation of the rules of writing and punctuation in Uzbek Turkish. It is also mentioned that not only publishing activities, but also translation activities from Russian and Turkish into Uzbek have contributed to the adoption of punctuation marks in the Uzbek written language. In general, the functions of punctuation marks are similar; however, there are also different uses of the same mark in the two dialects. For example, in Uzbek Turkish, the period (.) is placed after the name of each character in plays, and the following sentence begins with a capital letter. In Turkish, the colon (:) performs this function, and the following sentence does not begin with a capital letter.

Dadavoy. Ordenlarimni olib chiq! (Dadavoy: “Take my orders and go!”)

Bahor. Shu topda ordenni nima qilasiz? (Bahor: “What are you going to do with the order now?”)

In Uzbek Turkish, there is a comma between repeated words in a sentence to emphasise the expression, whereas in Turkish there is no punctuation between such expressions.

Qani, qani mehmonlarning qo'liga suv quyvoring. “Hadi, hadi misafirlarin eline su dökün”. (Let's go, let's go and pour water into the hands of the guests).

In Turkish, the apostrophe (') is used to separate inflectional suffixes that come after proper nouns, serving the function of indicating their separation. In Uzbek Turkish, however, the apostrophe is used differently. It is used after vowel sounds in Arabic and Persian loanwords to indicate the need for a long pronunciation of that vowel sound. The c apostrophe is also used in the Latin-based spelling of Russian loanwords to represent the Cyrillic soft sign (ь) in the Latin alphabet. This use of the comma shows the visual representation of the soft sign in Cyrillic. Looking at the use of punctuation marks in Turkish and Uzbek Turkish, a number of important differences can be observed. In Turkish, a period (.) is used after numbers to express ordinal numbers, whereas in Uzbek Turkish a hyphen (-) is used for this

purpose. In Uzbek Turkish, no punctuation mark is used after Roman numerals to express ordinal numbers, whereas in Turkish, a punctuation mark is also used after Roman numerals. Uzbek Turkish does not use the comma (,) after adverbial verb suffixes, unlike Turkish. There are also significant differences in the use of the hyphen. In Turkish, the hyphen is not used to separate elements within repetition groups or before certain enclitics called “yuklama”. This study provides information not only about single punctuation marks in Uzbek Turkish, but also about the use of consecutive punctuation marks. The combined use of punctuation marks is intended to clarify expression and enhance the impact of the intended meaning. At the end of the article, information is provided on the use of question mark and exclamation mark (so‘roq-undov), three exclamation marks (uch undov), exclamation mark and colon (undov-ikki nuqta), and the consecutive use of question mark and colon (so‘roq-ikki nuqta) in Uzbek Turkish. Examples are given to make the subject clearer. Understanding the identification and areas of use of punctuation marks used in both dialects helps to achieve a more accurate and effective representation of meaning in inter-dialect transfers.